Mihaela BUTNARU, Colegiul Naţional Iaşi

PRIME ATESTĂRI ALE UNOR CUVINTE DIN *PSALTIREA DE-NŢĂLES* A MITROPOLITULUI DOSOFTEI

Viaţa şi activitatea clericului şi cărturarului moldovean Dosoftei au constituit obiectul de studiu a numeroşi istorici literari şi filologi, datorită bogatei activităţi de traducător şi, mai ales, a ineditei versificări a *Psaltirii* în limba română.

Născut în 1624, pe numele de mirean Dimitrie Barila, Dosoftei se trage dintr-o *familie moldovenească veche* (Iustin Moisescu, *Cuvânt înainte*, *PsV*, p.XII), după cum rezultă dintr-o dedicaţie scrisă de mitropolit în slavoneşte pe un exemplar din *Viaţa şi petreacerea svinţilor*, dăruit de acesta mănăstirii Petrid, din Transilvania, din apropierea cetăţii Turda, în anul 1687, pe cînd se afla în surghiun la Strji:

> Sfintei mănăstiri a Adormirii preasfintei şi preabinecuvântatei Născătoare de Dumnezeu, preacuratei şi pururea Fecioarei Maria din Petrid, am dăruit această sfântă carte, pentru ca sfinţii părinţi să mă pomenească pe mine şi pe părinţii mei Leontie şi Maria, numită Misira. În anul 7195, iunie 8, în Strji, pe când mă aflam printre străini din pricina vremurilor nepaşnice. Smeritul Dosoftei, miropolit al Suceavei.

Viaţa mitropolitului este cunoscută în întregime astăzi. După studii în ţară cu dascăli călugări de la mănăstirile moldoveneşti (*cu învăţătura de început primită de la dascalii din mănăstirile noastre* - N. Grigoraş, *Originea*, p.1491), şi-a continuat studiile la "Colegiul" de la Trei Ierarhi (cf. N. Grigoraş, op. cit., p.1490-1491) şi a plecat la specializare în Polonia, la Şcoala "Frăţiei Ortodoxe" din Lwów. Între 1647 şi 1648 este ierodiacon la Mitropolia din Iaşi (cf. C. Erbiceanu, *Manuscrise vechi aflate în biblioteca Sfintei Mitropolii a Moldovei* în "Revista teologică", LXIV, p.85).

Până în anul 1653, când Varlaam se retrage la mănăstirea Secu, Dosoftei s-a aflat sub influenţa directă a mitropolitului, fapt ce determină o continuare a dorinţei de îmbogăţire a patrimoniului cultural cu noi traduceri. Din această perioadă datează cele dintâi traduceri ale lui Dosoftei: *Patericul*, *Mântuirea păcătoşilor*, *Viaţa şi minunile sfântului Vasile cel Nou* (cf. Andriescu, *Studiu* la *Dosoftei*, *Opere*, *I*, p.XIII), comentariul, în 48 de versuri, a două povestiri, tipărite sub titlul *Cuvinte şi jele la robie Ierusalimului…*, *Paraclisul Precestii*, *Istoriile lui Herodot*, cronograful lui Matei Kigalas şi învăţăturile moral-politice atribuite împăratului bizantin Vasile Macedoneanul (cf. N.A. Ursu, *Contribuţii*, p.223-279). După cum se poate observa, preocuparea sa majoră a fost continuarea operei de traducere a principalelor cărţi de cult începută de Varlaam cu scopul introducerii limbii române în biserică:

> Ideile politice şi religioase ale lui Dosoftei, cât şi preocupările sale culturale sunt atât de apropiate de ale lui Varlaam, a cărui operă se pregătea s-o continue în atâtea privinţe: sprijinirea politicii filocreştine, apărarea ortodoxismului şi lupta împotriva calvinismului, îmbogăţirea patrimoniului cultural cu noi traduceri în limba română (Al. Andriescu, *Studiu* la Dosoftei, *Opere*, I, p.XIII).

După o perioadă de ascensiune în care devine episcop de Huşi (1658), episcop de Roman (1659), mitropolit al Moldovei (1671), în timpul celei de-a doua domnii a lui Gheorghe Duca (1668-1672), urmează o perioadă zbuciumată pentru cărturarul moldovean: pribegeşte în Polonia cu Petriceicu-vodă între 1673-1675, iar în anul 1675, reîntors în ţară, este închis din ordinul lui Dumitraşcu-vodă Cantacuzino la mănăstirea Sfântul Sava din Iaşi, fiind, la scurt timp, eliberat şi reinstalat în scaunul mitropolitan al Moldovei. Din 1675 până în 1686, va rămâne în scaunul mitropolitan al Moldovei, iar din acest an până pe 13 decembrie 1693, data morţii sale, se va afla exilat în Polonia unde va trăi cu speranţa reîntoarcerii în ţară.

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

În timpul primului exil polon apar la Uniev, în 1673, două opere fundamentale atât pentru serviciul bisericesc, cât, mai ales, pentru literatura română: *Psăltire a svântului proroc David*, ce va fi cunoscută sub titlul *Psaltirea în versuri*, şi *Acatistul Născătoarei de Dumnezeu*. Acestea sunt urmate de principalele cărţi necesare serviciului liturgic, scoase în tipografia de la Iaşi, trimisă de Patriarhul Ioachim al Moscovei, la cererea mitropolitului şi cu sprijinul lui Nicolae Milescu (cf. Al. Andriescu, *Studiu* la *PsV*, p.XVI-XVII): *Dumnezăiasca Liturghie* (Iaşi, 1679; ediţia a II-a, Iaşi, 1683), *Psaltirea de-nţăles* (Iaşi, 1680; ediţie bilingvă, cunoscută sub titlul consacrat *Psaltirea slavo-română*), *Molitvănic de-nţăles* (Iaşi, 1681), *Viaţa şi petreacerea svinţilor* (Iaşi, 1682-1686), *Parimiile preste an* (Iaşi, 1683) şi un *Octoih*, neterminat (menţionat de către episcopul Melchisedec la mănăstirea Putna).

După cum observă şi Al. Andriescu în *Studiu introductiv* la *Dosoftei*, *Opere*, I, p.XVII, ritmul în care au fost tipărite traducerile lui Dosoftei începând cu anul 1679, cu noua tiparniţă a mitropoliei din Iaşi, demonstrează faptul că ele au fost pregătite cu mulţi ani înainte.

Efortul lui Dosoftei de traducere a cărţilor de cult în limba română se încadrează într-o mişcare de renaştere a bisericii şi a culturii române, căreia i se circumscriu, ulterior, nume precum Mitrofan, episcopul Buzăului, Antim Ivireanul, mitropolitul Ţării Româneşti, Damaschin, episcop al Râmnicului etc. Afirmaţiile lui cu privire la necesitatea introducerii limbii române în biserică (din care rezidă şi ideile sale privitoare la unitatea culturală a tuturor românilor şi la cea etnică, de latinitate), efortul deosebit pe care îl implică traducerea (interpretarea) şi tipărirea textelor redactate în alte limbi se înscriu într-o atitudine fermă de apărare a ortodoxiei în cadrul luptei împotriva propagandei calvine (iniţiată în Moldova de Varlaam, prin difuzarea aproape a întregului tiraj al *Cazaniei* în Transilvania) şi de dezvoltare a culturii naţionale.

Vasta cultură a mitropolitului, politica filocreştină, relaţiile cu figurile proeminente ale timpului său, din sânul clerului, român şi străin (patriarhul Ioachim al Moscovei, patriarhul Dositei al Ierusalimului), şi din sânul boierilor cărturari (M. Costin, N. Milescu) au slujit dezvoltării culturii române din perioada contemporană lui, dar şi culturii române în general.

Cercetarea limbii textului *Psaltirii în proză* oferă posibilitatea cunoaşterii atitudinii mitropolitului faţă de limbile de cultură ale tradiţiei bisericeşti (greacă, slavonă, latină - dobândite de prelatul moldovean prin educaţie) mărturisită în *Cuvîntul cătră cititoriu* de la sfârşitul *Psaltirii*:

> Iubite cetitoriu, să socoteşti această tablă, că-ntr-însa am îndireptat bogate cuvinte ce să află schimbate într-această carte, carile rumâniia nu să potriveaşte cu sărbiia, pentru căci că s-au tălmăcit de pre izvodul lui S-tii Ieronim, carile-i elineaşte şi lătineaşte şi evreiaşte. Deci noi de pre acel izvod foarte am silit de am pus cuvintele precum să află acolo. Însă, pentru ceale schimbate şi pentru greşuri, iată c-am îndireptat cu acest meşterşug, precum să veade aici. Deci socoteaşte că numărul dintîiu iaste al psalomilor, al doilea al listurilor, al treilea a feaţilor, al patru al rîndurilor. Şi aşea vei afla îndireptarea cuvintelor pre sirbie.

Din afirmaţia mitropolitului, rezultă că activitatea sa de traducător este cu totul particulară în epocă, deoarece, pe lângă folosirea diverselor izvoare, operează şi cu "lexicoane", fapt ce ilustrează conştientizarea şi asumarea unei responsabilităţi faţă de cuvântul scris în limba română (născută din dorinţa de a găsi exprimarea potrivită în limba poporului, chiar dacă încălca anumite norme impuse de tradiţie). Astfel, prin tipărirea de scrieri în limba română, se realizează un act de cultură.

În domeniul lexicului pot fi menţionate următoarele aspecte:

1. Cuvinte neatestate în dicţionarele româneşti cu nici una dintre scrierile lui Dosoftei:

a) elemente de origine slavonă: *amin* (v. IV.1.1.), *blagoslovi* (v. IV.1.3.), *boiar* (v. IV.1.4.), *cârstei* (v. IV.1.7.), *a chiti* (v. IV.1.9.), *a cimpi* (v. IV.1.10.), *ciudease* (v. IV.1.12.), *ghizdă* (v. IV.1.25.), *inorog* (v. IV.1.31.), *izbăvi* (v. IV.1.34.), *livă* (v. IV.1.39.), *movilă* (v. IV.1.45.), *anădăi* (v. IV.1.47.), *a obidui* (v. IV.1.51.), *pârgă* (v. IV.1.64.), *a pomăzui* (v. IV.1.73.), *a postămpi/postimpi* (v. IV.1.78.), *a scarandivi* (v. IV.1.97.), *şumăn* (v. IV.1.109.), *toiag* (v. IV.1.115.)

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

b) elemente de origine greacă: *aliluia* (v. IV.2.1.), *anaforă* (v. IV.2.2.), *apostol* (v. IV.2.3.), *camătă* (v. IV.2.5.), *casia* (v. IV.2.6.), *chedru* (v. IV.2.8.), *faraon* (v. IV.2.12.), *finic* (v. IV.2.13.), *herovim* (v. IV.2.15.), *hristos* (v. IV.2.17.), *mannă* (v. IV.2.21.), *naftă* (v. IV.2.23.).

2. Cuvinte care devansează prima atestare din operele lui Dosoftei, neînregistrate în *DA/DLR*:

a) elemente de origine slavonă: *clevetă* (v. IV.1.14.), *ghizdav* (v. IV.1.25.), *grijă* (v. IV.1.28.), *inoplemenic*(v. IV.1.30.), *a isteali* (v. IV.1.33.), *leşui* (v. IV.1.37.), *liubov* (v. IV.1.38.), *a meni* (v. IV.1.42.), *a milcui* (v. IV.1.44.), *oblastie* (v. IV.1.52.), *opust* (v. IV.1.59.), *ostrov* (v. IV.1.60.), *a pâşcăi* (v. IV.1.65.), *plod* (v. IV.1.66.), *pobedi* (v. IV.1.67.), *a povăți* (v. IV.1.80.), *pravoslavie* (v. IV.1.82.), *pridădi/prididi* (v. IV.1.85.), *raclă*(v. IV.1.88.), *râvnă* (v. IV.1.91.), *săblaznă* (v. IV.1.93.), *scârbă* (v. IV.1.98.), *şugubăț* (v. IV.1.108.), *teasc* (v. IV.1.111.), *tină* (v. IV.1.112.).

b) elemente de origine greacă: *aspidă* (v. IV.2.4.), *cort* (v. IV.2.9.), *hereghie* (v. IV.2.14.), *horă* (v. IV.2.16.), *icoană* (v. IV.2.18.), *mir* (v. IV.2.22.).

3. Sensuri noi ale unor cuvinte, neînregistrate în dicționare:

a) elemente de origine slavonă: *a chiti* "a cugeta, a judeca, a gândi", *rană* instrument de tortură, bici" (v. IV.1.9.);

b) elemente de origine greacă: *cămară* "biserică" (v. IV.2.7.).

Dintre toate aceste aspecte, vom prezenta numai cuvintele de origine slavonă neatestate în dicționare cu exemple din scrierile lui Dosoftei:

AMÍN interj. (< slav. *aminŭ* < gr. *amín*, ebr. *amen*) "adevărat!"; "aşa să fie!". Formulă liturgică de final, preluată din iudaism, la origine având rolul de a sublinia acordul comunității la spusele preotului, devenită ulterior semn de întărire al propriilor spuse. Cuvânt folosit de Iisus în vorbirea sa pentru a întări cele afirmate:

> Dară acela ce iaste în locul prostacului, ce nu-nțeleage limba cărții, cum va dzice "Amin"? (IV); Blagoslovit, Domnul Dumnădzăul lui Izraíl, de la veac şi până la veac! Şi va dzîce tot nărodul: "Amin! Amin!" (140r/v.47).

Prima atestare este din CV[2] 80b, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

BLAGOSLOVÌ vb. IV. (< slav. *blagosloviti*) Tranz., intranz., refl. "a binecuvânta":

> Că vei da lui blagoslovenie în veac de veac, veseli-l-vei pre îns în bucurie cu fața ta (22v/v.6); Că, ceia ce blagoslovăsc pre însul, ocina-vor pământul, iară, ceia ce-l blastămă, răspiiarde-s-or (44r/v.23); Drept aceasta blagoslovitu-te-au Dumnădzău în veac (55v/v.3); Că sufletul lui blagoslovi-să-va, că sufletul lui în viața lui blagoslovi-să-va, mărturisi-ți-să-va cînd bine vei face lui (59r/v.19); Însă prețul mieu sfătuiră să leapede, alerga cu seate, cu gurile lor blagosloviia şi cu inemile lor blăstăma (74v/v.4); Aşea blagoslovi-te-voi în viața mea şi, în numele tău, rădica-voi mînule meale (75v/v.5); Blagoslovi-vei cununa anului a bunătății tale şi cîmpii tăi împlea-s-or de grăsîme (78r/12); Blagosloviț păgăni pre Dumnădzăul nostru şi audzît faceț glasul laudei lui (78v/v.7); Blagoslovască-te Domnul din Sión şi să vedz bunurile Ierusalímului toate dzilele viții tale (168v/v.6).

Prima atestare este din PS. SCH. 139/6, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

Derivatul ***blagoslovenie*** s.f. "binecuvântare":

> Toată dzua miluiaşte şi-mprumută direptul şi sămînța lui în blagoslovenie fi-va (44r/v.27);

BOIÁR s.m. [< vsl. *boljarinŭ*, cf. gr. (*ó*)*árχων*, *-οντος* "chef", bulg. *boĭár*(*in*)*a*, cf. Arvinte, *ST.L.LV.*, p.18, IV.1.3.5., *ST.L.DT.*, p.57, IV.2.2.12] **1**."căpetenie", "prinț":

> Tîmpinară boiari însoțîț cu cîntători, în mijlocul de fetişoare tîmpănăreațe (82r/v.27); Boiarii Iiúdei, domnitorii lor, boiarii lui Zavulón, boiarii lui Nethalím. (82r/v.30); Întru să púe pre însul a şedea cu boiarii, cu boiarii poporului său (148v/v.7); Nu vă nedejdiuiț pre boiari, pre fii omeneşti, în carii nu iaste spăsenie (184v/v.2); Împărații pământului şi toate năroadele, boiarii şi toț giudécii pământului (187r/v.11); Înainte stătură împărații pementeşti şi boiarii să adunară depreună spre Domnul şi spre pomazánicul lui (1v/v.2);

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

2. "om bogat":

Luaţ porţ, boiari, ale voastre şi vă rădicaţ porţ veacinice şi va întra împăratul slăvii (26v/v.9);

3. "stăpân"

În locul părinţilor tăi, feaceră-să fiii tăi, pune-i-vei pre înş boiari preste tot pământul. (56v/v.18); Boiarii năroadelor strînsără-să cu Dumnădzău lui Avraám, că a lui Dumnădzău putearnicii pământului foarte înălţară-să (58v/v.8);

4. "domnul idolilor":

Domnul răsîpeaşte sfaturile limbilor; leapădă, dară, gîndurile năroadelor şi leapădă sfaturile boiarilor (37r/10).

Prima atestare este din DRH, A, I, nr. 106, p.157 (1432), cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

CĂÌ vb. IV. (< vsl. *kaiti sę*, *kajo sę* "a face penitenţă", cf. Puşchilă, *Mol*, p.79; < vsl. *kajati sę*, cf. *DA*) Tranz. "a regreta o greşală făcută", "a simţi remuşcări", "a avea păreri de rău":

Giuratu-s-au Domnul şi nu să va căi: "Tu eşti preot în veaci, după rîndul lui Melhisădéc" (146v/v.5).

Prima atestare este din PS. SCH. 105/45, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

CÂRSTÉI s.m. (< vsl. *krastělĭ*, cf. Arvinte, *ST.L.EX.*, p.32, IV.1.4.13; *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXV, IV.1.4.23.) "pasăre călătoare mai mare decât mierla":

Cerşură şi veniră cîrstei şi de pîinea ceriului sătură pre înşii (136r/v.39).

Prima atestare este din CORESI, PS. 205b (1577), cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

CHITÌ vb. IV. [< sb. *hititi* (*hitati*) "a se grăbi", cf. *DA*] **1**. Intranz. "a căuta", "a cerceta", "a gândi":

Şi mă învăţaiu, no<a>ptea cu inema mea chitiiam şi să izbiia sufletul mieu. (95v/v.6);

2. Refl. "a ţinti", "a se potrivi":

Şi mă voi chiti în toate lucrurile tale şi întru începăturile tale m-oi deprinde (96v/v.12);

Prima atestare este din EUSTR. PRAV. 604 (1632), cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

CIMPÌ vb. IV. (< vsl. **čępiti*, cf. vsl. *čempiti* "a se strânge ghemuindu-se") Este glosat de Dosoftei în *Îndireptarea cuvintelor* cu "a gârbovi" (Ps. 68/v/16); "a încovoia ", "a pleca la pământ", "a se strânge ghemuindu-se"; fig. "a se umili" :

Întuneceadze-să ochii lor să nu vadză şi gărba lor de tot o cimpeáşte! (84v/v.28).

Cuvântul, întrebuinţându-se mai mult în Moldova, a trecut în limba literară cu rostirea dialectală *cinchi*, vb. IV. Prima atestare este din ANON. CAR. (1670), cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

CIUDEÁSE s.f., pl. (< vsl. *čudesa*, cf. sl. *čudo* "miracol", cf. Arvinte *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXV, IV.1.4.31.) -*luat direct din textul slavic ca însemnare şi formă de plural* (Puşchilă, *Mol*, p.79)- "nenorocire", "năpastă":

Trimis-au seamne şi ciudeáse pre mijlocul de tine, Eghípt, pre faraon şi pre toţ şerbii lui (172r/v.9).

Prima atestare este din N. COSTIN, LET. L, 473, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

GLUMÌ vb. IV. (< vsl. *glumiti sę* "a râde") **1**. "a se învăța" (*e greu de explicat schimbarea de sens*; cf. Puşchilă, *Mol*, p.80); "a zăbovi":

Ruşineadze-se trufaşii că cu strîmbătate fărălegiuiră asupra mea, iară eu mă voiu glumi-mă în poruncile tale (158r/v.78).

Prima atestare este din PS. SCH. 393, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

GRĂÌ vb. IV. (< vsl. *grajáti* "a vorbi"): **1**. Tranz. "a spune, a susține":

Ca să nu grăiască gura mea lucruri omeneşti, pentru cuvintele rostului tău, eu feriiu căi vărtoase (15r/v.5);

2. Intranz. "a înțelege":

Ce îm besearică mai voia mi-i cinci cuvinte cu mintea mea să grăesc, ca şi pre alții să învăț, decît dzeace mii de cuvinte într-altă limbă (IV/v.18);

3. Intranz. "a spune, a susține", "a mărturisi":

Şi grăiiam întru mărturiile tale denaintea a împărați şi nu mă stidiiam (156r/v.46); Măniiați-vă şi să nu greşiți ceale ce grăiți întru inemile vostre la aşternuturile vostre să vă umiliți (3v/v.5);

4. Expresia *a grăi adevăr* "a spune adevărul, a nu minți":

Carele grăiaşte adevăr întru inema sa, carele nu înşelă cu limba sa (13v/v.3);

5. Expresia *a grăi în buze* "a se împotrivi", "a cârti":

Toț, carii vădzîndu-mă, mă batgiocuriră, grăiră în budze, clătinară cu capul (23v/v.7);

6. Expresia *a grăi deşarte* "a minți":

Şi ceia ce cearcă reale miie, grăiia deşearte şi vicleşuguri toată dzua să învăța (47r/v.15);

7. Expresia *a grăi deşertăciune* "a spune lucruri incriminatorii, a defăima" "a tăgădui",:

A cărora rost au grăit deşertăciune şi direapta lor direaptă de strîmbătate (182r/v.9);

8. Expresia *a grăi în limbi* "a se adresa într-o limbă străină, neînțeleasă":

Cela ce grăiaşte în limbă, pre sine zideaşte, iară cela ce spune de-nțăles, beseareca zideaşte (III/v.4);

9. Expresia *a grăi minciună* "a ascunde adevărul", "a minți":

Urăt-ai pre toți pre cei ce fac fărădeleage, piiarde-vei pre toț pre ceia ce grăesc minciună (3v/v.6);

10. Expresia *a grăi mândrie* "a se lăuda", "a se făli":

Vrăşmaşii miei, sufletul mieu aținură; grăsimea sa o-mfundară, gurile lor grăiră mândrie (15v/v.11);

11. Expresia *a grăi nedreptate* "a acuza":

Cugetară şi grăiră în vicleşug, nedireptate pentru naltul grăiră (90r/v.8);

12. Expresia *a grăi pace* "a spune cuvinte prin care să se creeze o stare de bună înțelegere":

Pentru frații miei şi priatinii miei grăiiam pace de tine (166r/v.8);

13. Expresia *a grăi rele* "a minți", "a calomnia":

Acesta lucru-i a celora ce mă părăsc cătră Domnul şi a celora ce grăesc reale asupra sufletului mieu (145r/v.19); Deşearte grăi careleş cătră de aproapele său, guri înşălătoare întru inem<i>; şi-ntru inem<i> grăiră reale (11v/v.2);

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

14. Expresia *a grăi strâmb* "a minți", "a tăgădui":

Nu lăcuia în mijlocul casii meale cela ce face trufie, care ce grăiaşte strîmbu, nu-l isprăviia înnaintea ochilor miei (127v/v.9);

15. Expresia *a grăi tainã* "a nu putea exprima sau înțelege sensul cuvintelor", "a vorbi de neînțeles":

Că ceala ce grăiaşte în limbă, nu omenilor grăiaşte, ce lui Dumnădzău, că nime n-ascultă ce cu sufletul grăiaşte tainã (III/v.2);

16. Expresia *a grăi vicleşug* "a spune cuvinte înşelătoare":

Opreaşte limba ta de la rău şi budzele tale să nu grăiască vicleşug (39v/v.13).

Prima atestare este din CV 79/13, cf. *TRDW*. *DA* nu înregistrează expresiile consemnate.

INORÓG s.m. (< vsl. *inorogŭ*, traducerea gr. *μονόκερως* "unicorn", cf. Arvinte, *ST.L.DT.*, p.35-36, IV.1.3.19.; *ST.L.Biblia.1688*, p.LXXVI, IV.1.4.57.) **1**. "unicorn", "animal fabulos cu un corn în frunte":

Şi va zmicura pre înşii ca viţălul Livánului şi cel iubit ca fiiul inorogilor (32r/v.6);

2. "rinocer":

Măntuiaşte-mă din gura leului şi de coarnele inorogilor, smereniia mea! (24v/v.22);

3. Expresia *ca de inorog* "apariție fabuloasă, neașteptată, ca prin minune", neatestată *DER* şi *DA*:

Şi zidi ca de inorog, svinţitoarea sa în pămînt o au temeiat în veac (101v/v.10); Şi să va înnălța ca de inorog cornul mieu şi bătrîneaţea mea în olòi unsuros (119v/v.10).

Slavonism literar. Prima atestare este din PS. H. 21/22, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA* pentru sensul "rinocer".

LÍVĂ s.f. (< vsl. *liva*, cf. Densusianu, *ILR*, II, p.326) "vînt de miazănoapte, crivăț":

Rădică austrul de pre ceriu şi adusă cu putearea sa vîntul livei (98v/v.30).

Slavonism literar foarte rar existent şi în textul slavon. Prima atestare este din PS. SCH., 77/26, cf. *TRDW* şi nu este înregistrat cu nici o sursă Dosoftei în *DA*.

MOVÍLĂ s.f. (< sl. *mogyla*) "locuință făcută într-o ridicătură de pământ naturală", "val de pământ", "deal":

Şi măniiară pre însul în movilele lor şi în ciopliții lor îl îngînară pre îns (101r/v.64).

Prima atestare este înregistrată în varianta etimologică *mogila* în DERS (1392), cf. *TDRG* şi nu este menționată nici o sursă din Dosoftei în *DLR*.

OBIDUÌ vb. IV. (< vsl. *obidēti*, *-dovati*, *-duja*) **1**. Tranz. "a se nevoi":

Că să laudă păcătosul întru pohtele sufletului său şi cela ce obiduiaşte, bine ei cuvântat. (9v/v.24);

2. Tranz. "a chinui", "a persecuta", "a face nedreptate":

Giudecă, Doamne, pre carii mă obiduesc; luptă-i pre carii mă luptă! (39v/v.1); Făcut-am giudeț şi direptate, nu mă pridădi celora ce mă obiduesc (161r/v.120).

Prima atestare este înregistrată din CV[2] 34a, cf. *TRDW* şi nu este menționat cu nici o sursă din Dosoftei în *DLR*.

PÂRGĂ s.f. (< sl. *prŭga* "grâu timpuriu") Este glosat de Dosoftei în *Îndireptarea cuvintelor* cu înțelesul "di-nceputul" (Ps.77/v/1); "trufanda", "primele grâne, fructe, roade, flori dintr-un an", "primul nascut":

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

Şi bătu tot întăi născutul în pământul Eghíptului, pîrga a toată truda lor în sălaşele lui Hám (100r/v.56); Şi bătu tot întîiul născut în ţara lor, pîrga a toată osteneala lor (136r/v.35).

Prima atestare este înregistrată din PO, 254 (1581), cf. *TRDW* şi nu este menţionată nici o sursă din Dosoftei în *DLR*.

POMĂZUÌ vb. IV. [< vsl. *pomazovati*, *-zu*(*jǫ*), cf. Arvinte, *ST.L.EX.*, p. 33-34, IV.1.4.40] Tranz. "a unge(domn)":

Îndrăgit-ai direptatea şi urît-ai fărădeleagea, drept aceasta pomăzuitu-te-au, Dumnădzăule, Dumnădzăul tău, cu oloi de bucurie, mai presus de partnicii tăi (56r/v.9).

Prima atestare este înregistrată din CORESI, TE[4]., 101b (1561), cf. *TRDW* şi nu este menţionată nici o sursă din Dosoftei în *DLR*.

RÁNĂ s.f. (< sl. rana; cf. Arvinte, ST.L.EX., p.34, IV.1.4.49.) **1**. "bici":

Nu va vini cătră tine răul şi rana nu să va apropiia la trupul tău (118r/v.10); Cerceta-voiu cu toiagul fărălegile lor şi cu rane nedireptăţîle lor (114v/v.32); Sîgeţ de prunci fură ranele lor şi slăbiră supra lor limbile lor (76v/v.8); Amuţît-am şi n-am deschis rostul mieu, că tu fecéş.Ia de pre mine ranele tale! (48r/v.13); Şi fuiu bătut cu rane toată dzua şi mustrătoriul mieu demineţile (90v/v.14); Că pre carele tu îl bătuş, ei îl luară în go<a>nă şi cătră durearea ranelor meale adaosără! (84v/v.31);

2. "necaz", "caznă":

Şi aupra mea să veseliră şi să strînsără, strânsără-să asupra mea rane şi n-am priceput (40v/v.18); **3.** "plagă": Înpuţîră-să şi putrediră ranele meale de faţa nebuniii meale (46v/v.5).

Prima atestare este înregistrată din PS. SCH., 90/10, cf. TRDW şi nu este menţionată nici o sursă din Dosoftei în DLR cu sensul "bici ; instrument de tortură".

REFERINŢE BIBLIOGRAFICE

Andriescu, Alexandru (1978).*Studiu* la *Dosoftei*, *Opere*, vol. I. Bucureşti: Editura Minerva

Arvinte, Vasile (2001). ***Studiu lingvistic. Normele limbii literare în*** *Biblia de la Bucureşti* (*1688*), vol. I (p. I-CXLVI). Iaşi: Editura Universităţii "Al. I. Cuza".

Candrea, I.-A. (1916). *Psaltirea Şcheiană, comparată cu celelalte Psaltiri din secolele al XVI-lea şi al XVII-lea*. Ediţie critică. Bucureşti: Socec.

Ciorănescu, Alexandru (2001). *Dicţionarul etimologic al limbii române*. Bucureşti: Editura Saeculum.

Costinescu, Mariana; Georgescu, Magdalena; Zgraon Florentina (1987). *Dicţionarul limbii române vechi* (*1640-1780*). *Termeni regionali*. Bucureşti: Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică.

****Dicţionarul limbii române* (1965). Serie Nouă, Tomurile VI-XIII, 1965-2003. Bucureşti: Editura Academiei Române.

****Dicţionarul limbii române* (1913-1940). Tomul I, partea I, *A-B*; tomul I, partea a II-a (1940), C; tomul I, partea a III-a (1949), *D-De*; tomul II, partea I (1934), *F-I*; tomul III, partea a II-a (1937), *J-Lacustru*; (1940) *L-Lepăda*, Bucureşti; (1940) *Lepăda-Lojniţă*. Bucureşti: Editura Academiei Române.

Frăţilă, Vasile (2000). *Etimologii. Istoria unor cuvinte*. Bucureşti: Editura Univers Enciclopedic.

Hasdeu, Bogdan Petriceicu (1972-1976). *Etymologicum Magnum Romaniae. Dicţionarul limbei istorice şi poporane a românilor* (ediţie îngrijită şi studiu introductiv de Gr. Brîncuş). Bucureşti: Editura Minerva.

Scriban, August (1939). *Dictionaru limbii româneşti*. Iaşi: Institutul de Arte Grafice "Presa Bună".

Şăineanu, Lazăr (1995-1996). *Dicţionar universal al limbii române* (ediţie revăzută şi adăugită de Alexandra Dobrescu, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu şi Victoria Zăstroiu), vol. I, *Enciclopedie*, Iaşi; vol. II (1995), *Vocabular general* (A-D), Iaşi; vol. III (1996), *Vocabular general* (E-M), Iaşi; vol. IV (1996), *Vocabular general* (*N-R*), Iaşi; vol. V (1996), *Vocabular general* (S-Z), Iaşi.

Tiktin, H. (1903-1906). *Rumänisch – deutsches Wörterbuch*. (1) A-C, 1903, XXX, VIII, p. 1-498; (2) D-O, 1910, p. 499-1101; (3) P-Z, 1924, p. 1103-1834, XI, 1976/1906 (1-2); 293/1927 (3). Bd. 1-3, Buk.: *Statsdruckerei*.

Tiktin, H. (1985, 1986, 1987, 1988). *Rumänisch–Deutsches Wörterbuch*: I (A-B); I (B-C); II (D-O); III (P-Z). Wiesbadden: Otto Harrassowitz.

Ursu, N.A., (1987) *Concordanţe lingvistice între "Psaltirea în versuri" a lui Dosoftei şi unele psaltiri româneşti din secolul al XVII-lea*, în LR, XXXVI, nr. 5. p. 427-443

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)

ABSTRACT
Studying Bishop Dosoftei`s work, Psaltirea de-nţăles, gave me the opportunity of understanding the bishop`s attitude towards the languages used by the religious tradition (Greek, Church Slavonic, Latin – acquired by the Moldavian prelate), which was revealed by his statement in the Foreword at the end of Psaltirea de-nţăles. The bishop`s affirmation makes it clear that his translation activity was absolutely special for his age, because the author does not only use various sources but also ``lexicons``, which illustrates the fact that he assumed the responsibility of finding the best equivalents in the popular language , even if he broke certain norms and rules imposed by tradition. It is also clear that the Bishop was aware of the cultural value of printing religious texts in Romanian. In the lexical field, we can mention the following aspects: the existence of some words in Romanian dictionaries which are not attested by any of Dosoftei`s works; the presence of some words which appear before the first attestation in Dosoftei`s works, not attested in DA/DLR; the identification of new senses for some words, which are not recorded in dictionaries.

BDD-A3375 © 2009 Editura Europlus
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.216.108 (2026-11-18 00:49:32 UTC)